

UNIVERZITET U BEOGRADU – FAKULTET ZA SPECIJALNU EDUKACIJU I REHABILITACIJU
UNIVERSITY OF BELGRADE – FACULTY OF SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION

10. MEĐUNARODNI NAUČNI SKUP

Specijalna edukacija
i rehabilitacija DANAS

Zbornik radova

10th INTERNATIONAL
SCIENTIFIC CONFERENCE

Special Education
and Rehabilitation TODAY

Proceedings

Beograd, 25–26. oktobar 2019. godine
Belgrade, October, 25–26th, 2019

UNIVERZITET U BEOGRADU – FAKULTET ZA
SPECIJALNU EDUKACIJU I REHABILITACIJU
UNIVERSITY OF BELGRADE – FACULTY OF
SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION

10. MEĐUNARODNI NAUČNI SKUP
SPECIJALNA EDUKACIJA I REHABILITACIJA DANAS
Beograd, 25–26. oktobar 2019. godine

ZBORNİK RADOVA

10th INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE
SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION TODAY
Belgrade, October, 25–26th, 2019

PROCEEDINGS

Beograd, 2019.
Belgrade, 2019

10. MEĐUNARODNI NAUČNI SKUP
SPECIJALNA EDUKACIJA I REHABILITACIJA DANAS
BEOGRAD, 25–26. OKTOBAR 2019. GODINE
ZBORNİK RADOVA

10th INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE
SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION TODAY
BELGRADE, OCTOBER, 25–26th, 2019
PROCEEDINGS

IZDAVAČ / PUBLISHER

Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation

ZA IZDAVAČA / FOR PUBLISHER

Prof. dr Snežana Nikolić, dekan

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK / EDITOR-IN-CHIEF

Prof. dr Mile Vuković

UREDNICI / EDITORS

Prof. dr Vesna Žunić Pavlović

Prof. dr Aleksandra Grbović

Prof. dr Vesna Radovanović

RECENZENTI / REVIEWERS

Prof. dr Ranko Kovačević, prof. dr Vesna Bratovčić

Univerzitet u Tuzli – Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Tuzla, BiH

Prof. dr Viviana Langher

Università Sapienza di Roma – Facoltà di Medicina e Psicologia, Roma, Italia

Prof. dr Branislava Popović Čitić, doc. dr Slobodan Banković, doc. dr Ljubica Isaković

*Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju,
Beograd, Srbija*

LEKTURA I KOREKTURA / PROOFREADING AND CORRECTION

Maja Ivančević Otanjac, predavač

DIZAJN I PRIPREMA / DESIGN AND PROCESSING

Mr Boris Petrović

Biljana Krasić

Zbornik radova biće publikovan u elektronskom obliku CD

Proceedings will be published in electronic format CD

Tiraž / Circulation: 200

ISBN 978-86-6203-129-7

Objavlјivanje Zbornika radova podržalo je Ministarstvo prosvete, nauke i
tehnološkog razvoja Republike Srbije.

PERCEPCIJA KVALITETA ODELJENJSKE KLIME U ODNOSU NA ŠKOLSKI USPEH GLUVIH I NAGLUVIH UČENIKA*

Vesna Radovanović**, Jasmina Kovačević, Jasmina Karić

Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju,
Beograd, Srbija

Veliki broj gluve i nagluve dece se obrazuje u školama za gluve i nagluve učenike. Razlozi su brojni, a među najznačajnijim su korišćenje znakovnog jezika, tim profesionalaca obučen za rad sa gluvim i naglulim učenicima i prilagođenost školskog okruženja. Postoji još jedan značajan razlog, a to je, da pored oštećenja sluha, učenici imaju dodatne smetnje ili oštećenja, i ovakav tip škole može izaći u susret njihovim dodatnim potrebama. Način komunikacije u školama za gluve i nagluve, raspored sedenja, prilagođenost gradiva sposobnostima učenika, samo su neki od aspekata odeljenske klime koja pomaže gluvim i naglulim učenicima da ostvare socijalni i akademski uspeh. Za cilj istraživanja je postavljeno utvrđivanje odnosa doživljaja odeljenske klime i školskog uspeha kod gluvih i naglulih učenika srednje škole. Prigodan uzorak za istraživanje je činilo 30 gluvih i naglulih učenika, uzrasta od petnaest do sedamnaest godina iz tri srednje škole u Srbiji. Strukturu uzorka prema školskom uspehu činilo je 13 (43,3%) učenika sa dobrim, 11 (36,7%) sa vrlodobrim i 6 (20%) učenika sa odličnim uspehom. U istraživanju je korišćena Skala razredne klime (Vessels, 1998), sastavljena od 18 tvrdnji usmerenih na procenu relacija u odnosima učenik – učenik – nastavnik i osetljivost na nasilje u okruženju iz perspektive učenika. Rezultati istraživanja su pokazali da je percepcija odeljenske klime u značajnoj meri povezana sa školskim uspehom učenika. Učenici sa višim školskim uspehom bili su manje osetljivi na nasilje u okruženju ($F = 5,34$; $df = 2$; $p = 0,011$), za razliku od percepcije odnosa između učenika i nastavnika, gde su pokazali veću osetljivost ($F = 4,71$; $df = 2$; $p = 0,018$). Dobijeni rezultati upućuju na zaključak da učenici sa najvišim školskim uspehom imaju pozitivniju sliku odeljenske klime, a što je još važnije, ukazuju na kompleksnost odnosa koji vladaju u učionici.

Ključne reči: gluvi i nagluvi učenici, školski uspeh, odeljenska klima, škole za gluve i nagluve učenike

* Rad je nastao kao rezultat istraživanja na projektu „Kreiranje protokola za procenu edukativnih potencijala dece sa smetnjama u razvoju kao kriterijuma za izradu individualnih obrazovnih programa“ (br. 179025), koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

** radovanovic3@yahoo.com

Uvod

Veliki broj istraživača ukazuje na povezanost između nastavne klime i kognitivnih i afektivnih ishoda nastave (Church, Elliot, & Gable, 2001; Fraser & Walberg, 2006; Loukas, Suzuki, & Horton, 2006).

Na školsku klimu utiče veliki broj faktora, a istraživači su izdvojili najznačajnije: broj i kvalitet interakcija između učenika i nastavnika; percepcija školskog okruženja od strane učenika i nastavnika; fizički faktori ili faktori okruženja (zgrada, materijal od koje je napravljena); akademsko postignuće; veličina škole i osećaj sigurnosti; poštovanje i poverenje i nastavnika i učenika (Marshall, 2004). Ovi aspekti školske klime obuhvataju bezbednost, disciplinu, pravičnost, toplinu i podršku kako socijalnog, tako i fizičkog okruženja i igraju centralnu ulogu u poboljšanju efikasnosti škola i pomažu učenicima da ostvare socijalni i akademski uspeh (Fan, Williams, & Corkin, 2011).

Otvorena komunikacija u nastavi, gde učenik, bez ustručavanja, može da postavi pitanje ili da iznese svoje mišljenje, stvara se u atmosferi poverenja učenika, koje nastavnik stiče poštovanjem, podrškom, pružanjem pomoći učenicima (Rodžers, 1985). Otvorena komunikacija se može pospešiti i rasporedom sedenja u učionici. Učenici su najviše uključeni u nastavu kada je raspored sedenja kružni ili polukružni, dok raspored sedenja po redovima, utiče na manjak uključenosti i zadovoljstva učenika u poslednjim redovima (Paradise, 1994, prema Bennett, 2001). Ovakav raspored sedenja zastupljen je u školama za gluve i nagluve učenika na svim nivoima školovanja, prvenstveno zbog potrebe učenika da gledaju u lice nastavnika kako bi mogli da ščitavaju govor sa usana, kao i da bi učenici koji imaju ostatke sluha mogli da čuju govor nastavnika jer se ovakvim rasporedom sedenja postiže približno jednaka udaljenost učenika i nastavnika.

Cilj istraživanja

Cilj ovog rada je bio da se utvrdi odnos doživljaja odeljenske klime i školskog uspeha kod gluvih i nagluvih učenika srednje škole.

Materijal i metod

Uzorak

Prigodan uzorak za istraživanje je činilo 30 gluvih i nagluvih učenika, uzrasta od petnaest do sedamnaest godina iz tri srednje škole u Srbiji, od toga 19 (63,3%) učenika i 11 (36,7%) učenica. Strukturu uzorka prema školskom uspehu činilo je 13 (43,3%) učenika sa dobrim, 11 (36,7%) sa vrlodobrim i 6 (20%) učenika sa odličnim uspehom. U podjednakom broju, učenici koriste oralni i znakovni oblik komunikacije, 20 (40%), dok kombinovani oblik koristi 6 (20%) učenika.

Tehnike i instrumenti istraživanja

U istraživanju je korišćena Skala razredne klime (Vessels, 1998), petostepena skala Likertovog tipa, sastavljena od 18 tvrdnji usmerenih na ispitivanje relacija učenik – učenik (sedam tvrdnji), učenik – nastavnik (sedam tvrdnji) i osteljivost na nasilje u okruženju iz perspektive učenika (četiri tvrdnje).

Obrada podataka

U prikazivanju osnovnih statističkih parametara korišćene su mere centralne tendencije i mere varijabilnosti, dok je za utvrđivanje odnosa između zavisnih i nezavisnih varijabli korišćen ANOVA test.

Rezultati

Tabela 1. *Relacije između učenika*

	Školski uspeh	N	AS	SD	F	p
Učenici se prijateljski odnose jedni prema drugima	odličan	6	4,83	0,41	5,54	0,010
	vrlo dobar	11	3,73	0,91		
	dobar	13	3,62	0,77		
Učenici se međusobno pomažu u školskim aktivnostima	odličan	6	4,83	0,41	5,33	0,011
	vrlo dobar	11	3,64	0,81		
	dobar	13	3,77	0,83		
Učenici pažljivo slušaju jedni druge tokom rasprava	odličan	6	4,67	0,81	5,54	0,010
	vrlo dobar	11	3,73	0,79		
	dobar	13	3,46	0,66		

Kada su u pitanju odnosi među učenicima (Tabela 1), percepcija učenika sa odličnim i vrlo dobrim uspehom se razlikuje od percepcije učenika sa dobrim uspehom na tri od sedam ispitivanih tvrdnji, pri čemu su razlike statistički značajne.

Tabela 2. *Relacija učenik – nastavnik*

	Školski uspeh	N	AS	SD	F	p
Nastavnici pažljivo slušaju mišljenje učenika	odličan	6	5,00	0,00	5,49	0,010
	vrlo dobar	11	4,00	0,78		
	dobar	13	4,08	0,64		

Percepcija učenika sa odličnim uspehom o interakcijama učenik – nastavnik (Tabela 2) statistički se značajno razlikuje u odnosu na percepciju učenika sa vrlo dobrim i dobrim uspehom na jednoj od sedam ispitivanih tvrdnji, pri čemu su njihovi odgovori jednoznačni.

Tabela 3. Osetljivost na nasilje u okruženju

	Školski uspeh	N	AS	SD	F	p
Učenici ogovaraju jedni druge	odličan	6	1,33	0,52	5,47	0,010
	vrlo dobar	11	2,82	0,98		
	dobar	13	2,54	0,97		
Učenici ismevaju i vređaju jedni druge	odličan	6	1,17	0,41	5,81	0,008
	vrlo dobar	11	2,45	0,82		
	dobar	13	2,23	0,83		
Učenici se fizički sukobljavaju	odličan	6	1,00	0,00	8,00	0,002
	vrlo dobar	11	2,09	0,70		
	dobar	13	2,23	0,73		
Učenici isključuju iz svojih aktivnosti one koji se razlikuju	odličan	6	1,17	0,41	4,02	0,030
	vrlo dobar	11	2,27	1,01		
	dobar	13	2,46	1,05		

U Tabeli 3 prikazani su odgovori učenika u odnosu na percepciju nasilja u okruženju, gde su statistički značajne razlike pronađene na sve četiri ispitivane tvrdnje. Učenici sa vrlo dobrim i dobrim uspehom su u većoj meri potvrdili da se slažu sa ovim tvrdnjama, pri čemu je prosečna vrednost dobijenih odgovora niža ($AS < 3$).

Diskusija

Rezultati istraživanja su pokazali da je percepcija odeljenske klime u značajnoj meri povezana sa školskim uspehom učenika (u dve od tri ispitivane relacije), što je u skladu sa rezultatima drugih istraživača (Đigić i Stojilković, 2011; Koludrović, Ratković i Bajan, 2016; Ševkušić-Mandić, 1992; Ševkušić, Anđelković i Milin, 2014). Učenici sa višim školskim uspehom bili su manje osetljivi na nasilje u okruženju ($F = 5,34$, $p = 0,011$), za razliku od percepcije odnosa učenik – nastavnik gde su pokazali veću osetljivost ($F = 4,71$, $p = 0,018$). Na relaciji učenik – učenik pronađene su tri statistički značajne razlike, ali posmatrano u celini, percepcija učenika sa različitim školskim uspehom nije se značajno razlikovala ($F = 0,43$; $p = 0,66$). Najveći stepen slaganja učenika dobijen je u percepciji relacija učenik – nastavnik, da su nastavnici pravedni prema njima, da ih poštuju i da im se mogu obratiti za pomoć ukoliko dođe do nekog problema ili nasilja, mišljenje je većine učenika. Jedina razlika dobijena je na tvrdnji *Nastavnici pažljivo slušaju mišljenje učenika*, sa kojom su se u potpunosti složili učenici sa odličnim uspehom, pri čemu su i srednje vrednosti odgovora učenika sa dobrim i vrlo dobrim uspehom visoke, između 4 i 4,08. Ove rezultate smatramo značajnim jer potvrđuju da nastavnici u školama za gluve i nagluve, pored stručnih kompetencija, poseduju kompetencije za komunikaciju sa gluvim i naglucima. Komunikacija između gluvog i naglucog učenika i nastavnika u inkluzivnom okruženju, može predstavljati teškoću, jer često postoje ograničenja u receptivnom i ekspresivnom govoru učenika. Marshak navodi da se u inkluzivnim školama uzrok nižeg akademskog postignuća može objasniti korišćenjem nastavnih metoda koje ne izlaze u susret potrebama gluvih i naglucih učenika (Marschark, Spencer, Adams, & Sapere, 2011). Posmatrajući odnose između učenika, rezultati su pokazali da učenici vole da borave u školi, da se učenici različitih životnih stilova dobro slažu, da

uvažavaju tuđe mišljenje, međutim, rezultati ukazuju da učenici ne komuniciraju na pravi način, što može uticati i na njihov prijateljski odnos. Da učenici sa odličnim uspehom pomažu učenicima sa slabijim uspehom, potvrđuje i najveća srednja vrednost odgovora grupisana oko tvrdnje *Učenici se međusobno pomažu u školskim aktivnostima*, pri čemu ni učenici sa vrlodobrim i dobrim uspehom ne negiraju ovu tvrdnju ($AS \leq 3,73$). Kada je u pitanju osetljivost na nasilje, dobijeni rezultati ukazuju da nasilje nije izraženo, ali da je ipak prisutno ($AS < 3$), jer ga pojedini učenici percipiraju. Od ispitivanih oblika nasilja, u najvećoj meri je prisutno ogovaranje, zatim ismevanje i vređanje, što potvrđuju i rezultati drugih istraživanja (Puzić, Baranović i Dolan, 2011). Učenici sa odličnim uspehom nisu se složili sa tvrdnjom o postojanju fizičkih sukoba među učenicima, ali manji broj učenika sa dobrim i vrlodobrim uspehom jeste, što upućuje na zaključak da se učenici sa odličnim uspehom ne uključuju u sukobe ili se sukobi dešavaju van učionice, što bi trebalo dalje ispitati i na vreme preduzeti odgovarajuće mere, jer negativna školska klima može biti uzrok povećanja nasilja i dovesti do socijalno i emocionalno neprilagođenog ponašanja (Gazelle, 2006).

Zaključak

Dobijeni rezultati upućuju na zaključak da učenici sa najvišim školskim uspehom imaju pozitivniju sliku odeljenske klime, ali što je još važnije, ukazuju na kompleksnost odnosa koji vladaju u učionici. Percepcija odeljenske klime učenika sa odličnim uspehom je pozitivnija u sva tri ispitivana domena što se može objasniti njihovom koncentracijom u savladavanju školskih obaveza i postizanju dobrih ocena, tako su rezultati jednog ranijeg istraživanja pokazali da gluvi i nagluvi učenici srednjoškolskog uzrasta među važnijim faktorima učenja izdvajaju školsku ocenu (Radovanović i Mijatović, 2016). Pored razlika u ličnom doživljaju, opšti utisak o percepciji odeljenske klime, dobijen u našem istraživanju je pozitivan, a na osnovu ličnog doživljaja svakodnevnih učesnika vaspitno-obrazovnog procesa može se dobiti mnoštvo informacija i jasniji uvid u dešavanja u učionici (Fraser & Treagust, 1986), tako da bi i naše istraživanje trebalo proširiti ne samo u pogledu broja učenika, već i ispitati percepciju odeljenske klime iz ugla nastavnika.

Literatura

- Bennett, J. L. (2001). *The relationship between classroom climate and student achievement*. Doctoral dissertation. Denton: University of North Texas-College of Education.
- Church, M. A., Elliot, A. J., & Gable, S. L. (2001). Perceptions of classroom environment, achievement goals, and achievement outcomes. *Journal of Educational Psychology*, 93, 43-54.
- Fan, W., Williams, C., & Corkin, D. (2011). A multilevel analysis of student perceptions of school climate: the effects of social and academic risk factors. *Psychology in the Schools*, 48, 632-647.

- Fraser, B. J., & Treagust, D. F. (1986). Validity and use of an instrument for assessing classroom psychosocial environment in higher education. *Higher Education*, 15(1/2), 37-57.
- Fraser, B. J., & Walberg, H. J. (2006). Research on teacher-student relationships and learning environments: context, retrospect and prospect. *International Journal of Educational Research* 43, 103-109.
- Gazelle, H. (2006). Class climate moderates peer relations and emotional adjustment in children with an early history of anxious solitude: a child x environment model. *Developmental Psychology*, 42(6), 1179-1192.
- Đigić, G., & Stojilković, S. (2011). Classroom management styles, classroom climate and school achievement. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 29, 819-828.
- Koludrović, M., Ratković, A. i Bajan, N. (2016). Odnos razredno-nastavnog ozračja, samoučinkovitosti, emocionalne kompetentnosti i školskog postignuća učenika petih i osmih razreda osnovne škole. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu*, 6-7, 247-284.
- Marschark, M., Spencer, P., Adams, J., & Sapere, P. (2011). Evidence-based practice in educating deaf and hard-of-hearing children: teaching to their cognitive strengths and needs. *European Journal of Special Needs Education*, 26(1), 3-16.
- Loukas, A., Suzuki, R., & Horton, K. D. (2006). Examining school connectedness as a mediator of school climate effects. *Journal of Research on Adolescence*, 16(3), 491-502.
- Marshall, M. L. (2004). Examining school climate: defining factors and educational influences. Retrieved from http://schoolsafety.education.gsu.edu/wp-content/blogs.dir/277/files/2013/10/whitepaper_marshall.pdf
- Puzić, S., Baranović, B. i Dolan, K. (2011). Školska klima i sukobi u školi. *Sociologija i prostor*, 191(3), 335-358.
- Radovanović, V., & Mijatović, S. (2016). Learning motivation of deaf and hard of hearing students in high school. In, *International Scientific and Vocational Conference-Contemporary theoretical and practical trends in special education and rehabilitation* (pp. 217-226). Republic of Macedonia: Ohrid.
- Rodžers, K. (1985). *Kako postati ličnost*. Beograd: Nolit.
- Ševkušić-Mandić, S. (1992). Stil ponašanja učitelja i socijalno-emocionalna klima u odeljenju. *Nastava i vaspitanje*, 41(3), 290-303.
- Ševkušić, S., Anđelković, S., & Milin, V. (2014). Classroom climate in Serbia: the perspective of primary school teachers. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 46(2), 277-298.
- Vessels, G. G. (1998). *Character and community development: a school planning and teacher training handbook*. Westport: Praeger.

RELATIONS BETWEEN PERCEIVING THE QUALITY OF CLASSROOM CLIMATE AND ACADEMIC ACHIEVEMENT OF DEAF AND HARD OF HEARING STUDENTS*

Vesna Radovanović, Jasmina Kovačević, Jasmina Karić

University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation,
Belgrade, Serbia

Many deaf and hard of hearing children attend specialized schools for deaf and hard of hearing. There are many different reasons, and the most important are the use of sign language, the fact that there are teams of professionals who are trained for working with deaf and hard of hearing students, as well as adapted school setting. Another very important reason is that this type of schools can meet any other special needs that deaf and hard of hearing students may have due to additional impairments and/or disabilities. The means and types of communication, sitting arrangement, curriculums adapted to students' abilities are just some of the aspects of classroom climate that help deaf and hard of hearing students to achieve social and academic success. Therefore, the aim of this study is determining if there is a relation between perceived classroom climate and academic achievement. The sample consisted of 30 deaf and hard of hearing students, age 15 to 17, from three high schools in Serbia. In terms of school achievement, the sample consisted of 13 (43.3%) students with average (C) grades, 11 (36.7%) students with above average (B) grades and 6 (20%) students with excellent (A) grades. Student-student relationships and student-teacher relationships, as well as awareness and reporting of violence in school environment were assessed using Vessels School Climate Questionnaire (Vessels, 1998), that consists of 18 statements. The results of the study showed that perception of classroom climate significantly correlates with academic achievement. Students with higher grades were less aware of violence in their environment ($F = 5.34$; $p = 0.011$), but they showed higher awareness in perceiving student-teacher relationship ($F = 4.71$; $p = 0.018$). The results indicate that students with the highest grades had more positive perception of classroom climate. More importantly, these results emphasize the complexity of the relationships that exist in the classroom.

Key words: deaf and hard of hearing students, academic achievement, classroom climate, specialized schools for deaf and hard of hearing students

* This paper is a result of the project "Creating a Protocol for Assessing Educational Potentials of Children with Disabilities, as a Criterion for the Development of Individual Educational Programs" (No. 179025), financed by the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia.